

Csendőrök erőszakoskodása a sámsoni uradalomban

SZENTI TIBOR

Meglepő, de a korra jellemző az a cím, amit a Szegedi cs. kir. Megyetörvényszékének B. 135/1856. sz. ügyiratában, a Csongrád megyei Levéltár Szentesi Fióklevéltárában őriznek: „nyilvános erőszakoskodás büntetével vádolt több Sámsoni uradalmi cselédek ellen tellyesített vizsgálat”. Első rátekintésre úgy tűnhet, hogy dolgozatunk címének néhány szavát tévedésből fölcseréltük. Csak az ügyirat meglévő részének áttanulmányozása után derült fény arra, hogy a fogalmat az önkényuralmi korszak tudatosan cserélte meg, és a megyei Fenyítő Törvényszék — bár az egybehangzó tanúvallomások ennek ellentmondtak — nem volt hajlandó a tényekről alkotott véleményét megváltoztatni, csak az ügydarabot illetékességből továbbküldeni. Arra vonatkozóan, hogy 1856. március 19-én milyen események zavarták meg a sámsoni uradalom cselédjeinek hétköznapiját, szöveg- és betűhív¹ részleteket mutatunk be.

„Jegyző Könyv

Melly Sopron Megyei Sz: Andrásai születésű jelenleg Cs: Kir: 7^{ik} Csendőr ezred-Makoi osztályánál szolgáló tizedes Kardos Antallal, kiis 27 éves, RCat: nőtlen, büntetve sohasem volt, irni olvasni tud. — felvétellett a' Makoi Cs: Kir: Szolgabiroi Hivatal által az 1856^{ik} évi Martius 20^{án} dél előtti 10 orakor. —

Adja elő Környűlményessen, kik által, hol, mikor és mi okból támadtatott és verettetett meg?

f ho 19^{én} reggel Misák Márton Csendőr társammal hivatalos öjrjáratra voltam kiküldve, minek folytán mind ketten elmentünk, 's délutáni 3 orakkor a' Sámsoni pusztán lévő faluban, hol a' Toth Komlosi, Vásárhelyi, és Orosházi Czirkulo Csendőrséggel találkozonk volt. — Az érdeklött ör csapatokkal találkozunk a' Nagy Korcsmában, mint az őszve jövetelre kitűzött helyen: honnan estve 6 ora tájban, minden örcsapat saját öjrjáratú vidéke felé tavozván, miis elmentünk azon szándékkal, hogy a' Makoi tanyák közt visgalatot tartván, éjjel Földeákra jövünk. — Midőn Samsonbol kijöttünk, a' jobra eső Urasági Major körül, mint egy 10 lovas ember fejsze és botokkal felfegyverkezve »Üssétek a' Zsandárt« kiabálásokkal bennünket meg támadtak, és bennünket ütni kezdetek. Én látván a' veszedelmet Misák Márton Csendőrtársamnak német nyelven mondtam huzzon kardot és Vágjunk közibök minek folytán mind ketten kardra kapván közibök Vágtunk, de ők mintegy 5 percnyi idő Verekedés után az említett Urasági majorba beszaladtak, melly szaladás alatt én egyet pisztolyombol lováról le löttem; —

¹ A részleteket a korabeli helyesírással, az eredeti szövegűséggel közöljük, csupán a német „s” betűk jelölését nem tüntettük föl.

Ezután mi mindketten utánnok mentünk az Urasági Majorba, azon szándékkal, hogy ottan őket az Urasági Cselédség segélyével elfoghassuk. — Azomban ottan már az Urasági Cselédségis, (: mint hogy én mást nem gondolok :) megtámadóink mellé álván, bennünket vasvillákkal verni kezdtetek, melly verekedést az Urasági Major előtt álló uri öltönyű Kaputos Úri ember, annélkül, hogy a' Verekedőkhez egyszotis szollott volna, nézte. És miután így a' Verekedők száma mint egy 30^{an} felül nevedett, 's mi mind ketten össze voltunk verve, tovább ellent nem álhattunk, mert kardomat kezemből kiveték; pisztolyom pedig elveszett, a' Majorból kiszaladtunk, ők pedig bennünket gyalog és loháton követtek. —

Ekkor én egyik, társam pedig más irányban szaladván ők bennünket gyalog és lovon követtek. — Azomban nékem jó lovam lévén, töllem elmaradtak, 's az én utánam jöttékis Misák után szaladtak, 's azután hallottam a' Vásárhelyi tanyák közt nagy lármájokat, 's így nem tudhatom mi történt vele, miután ő mind ez ideig nem jött haza,

Én ezután a' Rakosi Csárdába tévelyedtem, ahol magamnak kocsit rendelvén haza jöttem, és az esetet 'a Hadnagy Úr távollétében az örmesternek bejelentettem. —”

Kardos Antal csendőr tizedes feljelentése alapján, 1856. március 20-án Makóról Polner Lajos szolgabíró átírt Vásárhelyre Ladomerszky Imre szolgabíró kollégájának, és kérte, hogy másnap reggel „egy tollnok és több csendőr kíséretében” jöjjön Sámsonra, ahol az ügyet közösen kivizsgálják.

A törvénysértés látszatába került majorsági cselédek ellen nagyszabású vizsgálatot végeztek, amely több tanú kihallgatásával kezdődött el. A csendőrséggel kivonult szolgabírók minden bizonnyal elrettentő példát akartak mutatni a hatalom embereit ért sérelmek miatt, amely nézetük szerint hasonlított a hatalom ellen lázadó cselédség 48-as forradalmi magatartásához.

Először a „Kaputos Úri embert” vallatták ki, aki az események perdöntő részeire nem emlékezett, nem mert nyíltan szembeszállni a csendőr vallomásával, bár a vizsgálatot vezető szolgabírókban kételyt ültetett, hogy az események másként történtek, mint azt a csendőr elmondotta.

„Nyilatkozási Jegyző könyv

Március hó 21^{én} 1856. Mely felvétellett a' Hm Vásárhelyi Cs. kir. szolgabírói hivatal mint járásbírótság részéről kiküldött alul írott bírósági személyek által. Nyilatkozó figyelmeztetett: hogy minden körülményekre nézve a' tiszta igazságott lelkiismeretesen, vagy a' mint a' dolog történt adja elő, mert szükség esetében nyilatkozatát hittel is kötelezend megerősíteni. —

Oroszi György 43 éves, Hevesi születésű, Sámsonyi lakos, Rom Cath, nős, 5. gyermek atya, aki Kasznár Gr. Károlyi Györgynél.

8^{or} Adja ön elő részletesen, és körülményesen — folyó hó 19^{kén} délután miképpen történt Cs. kir Csendőrségi Káplár Kardos Antal, és társa Misák Mártonnak 10. fejszékkel, és botokkal felfegyverzett lovas emberek általi megtámadtatása, és megveretése, 's mi ok indította az említett egyéneket a' kérdésben forgó merénylet elkövetésére?

Én az említett nap d. után mintegy 5—6 óra között haza jövén Aradról, alig hogy családom körében kevéssé széljel néztem, béjött hozzám saját kotsisom Klement János, 's jelenté, hogy egy Zsandár kíván menjek ki hozzá, én kotsisomnak azt mondván: hogy jönne be hozzám a' Zsandár ha közleni valója van velem, erre kotsisom megjegyzé: »hogy nagy baj van,« erre én kimenvén házi tanítóm Szodorai Sándorral, 's láttam Tót József ígás kotsist hogy egy Zsandár lovat tart kantár szánánál fogva, — a' ló mellett a' földön hevert egy Zsandár véres arczal, egyik csizmája

lában nem lévén, azt kezében tartotta, — láttam az alkalommal egy másik Zsandárt lóháton, kí kivont karddal a' lovat tartó kotsis felé vagdalózott, ki is az általa tartott lonak forgatásával igyekezett a' felé irányzott csapásokat kikerülni, mely néki sikerült is, — azonban magát tovább védeni a' csapások ellen képes nem lévén a' lovat el botsájtotta, 's kiszaladt az udvarra, — ez a' templom felőli gyalog bejárásnál történt, ezt látva én oda közeledtem, 's illedelmes modorban pro Úr czímezve megszólítottam a' Zsandárt a' baj okára nézve, de ő felette dühössen rám támadva, 's szidalmazva engemet — kardjával felém kezdett csapkodni, én látván a' veszélyt, féltvén életemet is — annyival ís inkább, mert észrevettem azt ís hogy a' Zsandár tizedes kevéssé ittas, és felette dühös volt — ingerült hevének más irányt adni szándékozva, 's ez által figyelmét rollam mintegy más tárgyra vezetni ohajtvá, én is el kezdtem kiabálni, — 's íly formán nyilatkoztam: »mi a' baj Zsandár úr, azt a' hunczut kotsist fogjuk el, menjünk utánna« erre figyelme róllam valóban el ís távolíttatván, ő a' kotsis üldözésére indult el gyalog, 's a' ház sarkánál találkozott szemközt Nagy Sámuel írnokommal, kire rátámadva, 's kardjával fele szurkálva — követelte hogy adná elő a' kotsist — ki mint mondá: Ó dugott el, — ezután hogy hogy nem, láttam a' földre le esett — honnét fel álva, már nem a' kotsist, hanem ísmét ellenem tört, 's fenyegetőzés, 's káromlások között ísmét felém jött a' templomba vezető kis ajtó kijárási felé, — ezt én látva, a' háznak kertre eső oldala mellett a' terrásra menekültem, a' Terasra engemet követtek Nagy Sámuel írnok, Szodorai Sándor, 's ugy emlékszem Bittner Tóbiás írnok; ezt látván a' Zsandár lovára felült, 's iszonyu Isten káromlások között, 's ílly szavakkal: »ki vagy te Ispán, vagy Kasznár hunczfut ide jöjj« — erre én őt figyelmeztetve intettem: »Zsandár! nem szabad garázdálkodni, és káromkodni,« mire ő még nagyobb dühbe jöve, lovával beugratott a' kertbe, ezt mi a' Terasról látva — az ajton bé akartunk menni, de bé lévén az zárva, Szodorai, nöm szobája ablakán kotzogatott, hogy nyíttassék ki, sebessen az ajtó, mire sogor asszonyom, ki éppen beteg nöm szobájában volt az ajtot hírtelessen felnyitván — mellyen mi mindnyájan jelessen béméntünk, 's az ajtot bétsúktuk, ezután én megrémült beteg nöm szobájába — gyermekeim, 's nöm vigasztalására bémenvén, honnét csak akkor jöttem ki, midőn láttam: hogy ő a ház mellett, 's irányában eső országuton lovával vágtatott, ekkor ísmét meg ijedve, attól tartva, hogy házam megkerülve az udvar felőli részén tőrend be; meg rémülve saját életem, különössen pedig szegény felette kétség be esett családom veszélyeztetése miatt — kimentem az udvarra nyíló ajtón, — szorult helyzetemben, az ön védelem természetes határából kiindulva embereimet, ílletőleg cselédjeimet szóllítottam, 's meghagytam nekik hogy állanak el a' szobába való bejárást — ez előtt azonban, mihelyest hogy nöm szobájába bé mentem; küldtem a' helybéli Bírák, és Esküdtekhez — de hogy kit azt szorult helyzetemben el feledtem — oly szándékkal, hogy ha más kép az íllető Zsandár garázdálkodásától — magamat, 's családomat megnem menthetem — a' bírák mint híteles emberek előtt ötet lefegyverezve ártalmatlanná teendem —, cselédjeim s közben azonban megjelentették azt, hogy már el ment, el ugorgult, ezután én ísmét Családomhoz bémenvén, ott sogornöm Han Ferdinándnő által figyelmeztettem, hogy két lövés ís történt, melynek folytán én a' szobábat átvizsgálva láttam hogy irodám szobájának kertbe nyíló ablaka kívülről bétörve, az ablak rámái bétörve, kardal be vágva volt, 's az ablak üvegén láczott kőr ídomu lyukból kitünt hogy csakugyan golyóval lött be az ablakon, ennek vizsgálása közben észrevettem, hogy a' másik Csendőr a' kemence mellett az ebédlöben íl igen mámoros állapotban, kit én, nöm kérése folytán, ki betegen a' másik szomszéd szobában feküdt, — féltvén nöm, az általa ne talán ís előídezendő bántalmaktól — az írnok szobájába vezettem, e' közben előjött, az általam elébb meghívatott Józsa István esküdt ember, kítől megértvén azt, hogy a' Csárdában több Csendőrök és

vannak; mire én ötet megbíztam, hogy menne el oda 's különösen ha Vásárhelyi, és józan Csendőröket találánd ott hívná meg ide, — ki is elmenvén, azonban utközben találkozott a' Csendőrökkel, kik éppen ide szándékoztak jönni, megértvén több síránkozó nőktől azt, hogy nállam baj van, 's agyon löni szándékoznak, azután el is jött ide 6. csendőr 2. vásárhelyi 2. Komlosi, és 2. Orosházi — kik is megnézvén az ablakomoní lövés helyét, e közben megjelent a' bíró, és Esküdt bíró is, és pedig olytén jelentéssel, hogy a nálam garázdálkodott Zsandár a' faluba meg lőtt két embert, mire a' jelen volt Csendőrök, az írnok szobájába átalam elhelyezett másik csendőrt kotsíra ültetve, a' két Komlosi Csendőr késéretében elvitték, az alkalommal a' kotsín egy hüvely nélkül, 's mint emlékszem, egy hüvellyel ellátott kard és két piztolyt is elvitték, — ez megtörténvén én a' bejelentett két meg lőtt egyén meg nézése végett T Komlosra orvosért küldtem, el is jött hozzám még az nap éjjel után Tomárek Alajos orvos azon nyilatkozattal, hogy a' meglövöttektől jön kiknek egyike már meg is halt, — Én ez előtt a' nállam megjelent két vásárhelyi, és két orosházi Csendőrt meg kértem, hogy maradnának nállam ezen éjjel, attól félvén hogy a' garázdálkodó Csendőr még vissza jövend, kik azon éjjel nállam is maradtak, — én ezután más nap ez eseményt a' szolgabírói hivatalhoz írásosan bejelentettem.

14er Megverésnek nyoma lázott e' Kardos Antal Cs. kir. Csendőr Kápláron akkor, midőn általa ön megtámadtatott?

Arra nem emlékszem.

15^{or} Vette e' észre ön azt, mennyire volt íttas Kardos Antal Csendőr káplár a' kérdéses esemény el követése alatt?

Lázzott hogy boros volt, de miután láttam őt sebes vágatva el nyargalni, felette íttas nem lehetett. —

16^{ik} Az önnel megjelent többi Csendőrök íttasak voltak é?

Egysem volt az. —

17^{ik} Láttá é ön fejszéssel, és botokkal felfegyverkezett azon 10. lovas embert, kik Cs. kir. Csendőr káplár Kardos Antalt, és társát a' Sámsomon kívül jobbra eső urasági major körül ily kifejezések között: »Üssétek a' Zsandárt« megtámadták?

Ezt nem hogy nem láttam, hanem ezen állítás egészen alaptalan is, a' mennyiben ide a' kérdésben forgó két Csendőr egyenesen a' Csárdából jött, mit Borsi Mihály Kántor, ennek neje, 's ennek testvére Gribis János, Gáskuló István, és még talán Józsa István is bizonyítandnak.

18^{ik} Ha ezen állítás valótlan, — hol történt tehát a' két Csendőrnek megveretése, a' mennyiben fentebb ön is állította azt: hogy a' földön hevert egyik Csendőrt véres arczal látta?

Ugy tudom, illetőleg Szodorai Sándortól hallottam, hogy a' két Csendőr, mielőtt hozzám jött volna, egymás közt verekedtek, 's a' megveretés nyoma abból származhatott. —

19^{ik} A' kérdésben forgó Sámsomtól jobbra eső majorbani urasági Cselédséget számlálja ön elő név szerint?

Itt Sámsomban a' kértett vonalon más major ennél hol lakom, nem is létezik, ide pedig semmi lovas emberek bé nem szaladtak...

21^{ik} Van é önnek tudomása arról, hogy Kardos Antal Cs. kir. Csendőr káplárt és társát Mísák Márton az állítólagos verekedés után gyalog, és lóhátas emberek kergették volna?

A' verekedésről nem tudok semmit, annyit azonban még emlékszem a' biráktól hallottam — hogy a' midőn a' két lakosnak meg lövetése történt — többen lóra kaptak, 's kergették, 's azt is hallottam hogy üldözés közben fegyvert töltött, és lőtt is. —

26. Hát azt kí által izente ön, és kinek hogy vas villával fegyverkezett falusi embereket hívjanak segítségére?

Senki által, és senkinek.”

A kasznárnak a csendőr vallomásával több helyen ellentétes elbeszélése vitathatatlan gyanút keltett a vizsgáló szolgabírókban. A garázdálkodás ténye mind inkább nyilvánvalóvá vált, mégis a vizsgálat során egyre csak azt szerették volna hallani, hogy a csendőröket a major cselédsége ingerelte föl és verte össze. A kihallgatás napokig tartott. Az esettel kapcsolatban hozható valamennyi lakostól nyilatkozatot kértek. Az események megismerésére további részleteket közlünk a fölvett jegyzőkönyvekből.

„Nyilatkozási Jegyző Könyv

Martius ho 22^{én} 1856.

Mely fel vétetett a Hm Vásárhelyi CsK. Szolgabiroi Hivatal mint Járás Bíróság részéről kiküldött alól irott Bizottság által

Kárai István 55 éves Sámsoni Rom cath, nős, 7. gyermek atya, Biró.”

(Részletek a vallomásaiból.)

„Én éppen vacsoránál ültem, a' mint fíam bejött, 's béjelentette hogy egy Zsandár egy kotsit hajt — véresen, én erre kimentem, 's a' kotsi tulajdonosában felösmertem Kováts András helybéli lakost a' Zsandárt pedig egészen véresnek láttam, erre én lova elébe Álva, kérdeztem, hogy mi a' baj, ő azután azt mondta: jaj Istenem meg halok, meglóttek a' betyárok az erődőből, meg halok, van é doctor, erre azután én kértem, én unszoltam, hogy szállana le a' lováról, majd keritek én doctort, de ő nem szóllott le, csak tovább ment, puskája kezében volt, sárkányát fel húzva láttam, — erre azután a' lármára öszve csődült a' nép, 's Köpösi István is kijött háza elébe Csáki Mátyás, és Csonka Jánossal, — 's nézték mi történik, ezután a' Csendőr csak ment ló háton az igaz hogy dühös volt, káromkodott is, de azt nem is értettük, csak utánna néztünk, a' mint azonban Köpösi István háza felé közeledett, — a kutyák ugatták az udvarokban de rá egy sem ment; midőn a' Köpösi István háza előtt kint álló három emberhez mint egy 10. lépésnyire volt, el sütötte puskáját, mire egy jaj szót hallottam, 's láttam, hogy Köpösi István egy felé, Csonka János pedig másfelé esett, —”

Az 1856-ik évi november hó 22-én fölvett kihallgatási jegyzőkönyvben ezt az eseményt így mondta el:

„...amint a puska durranás hallatszott ugyan azon perczben rogyott öszve Köpösi István a saját ház eresz ajtonál, Csáki Mátyás pedig a falhoz dőlt Csonka János pedig a gödörbe bukott...”

Az 1856-ik évi március 22-én fölvett jegyzőkönyvből folytatjuk tovább az események közlését:

—„erre a' Zsandár lovával elszaladt, a' nép kiabált hogy utánna, lóra is kaptak egynehányan, 's gyalog is követték, de bíz én azt sem tudom hogy kik, mert én mindjárt bementem, 's az udvarba jöttem. —

9er Mi előtt a' Csendőr a' három emberre rá lőtt volna, nemálta é néki valaki utját?

Nem álta utját senki, még csak hozzá sem szóllott senki, — söt látván a' három ember azt, hogy a' puskát feléjük tartja, bé szándékoztak menni, de mielőtt a' lővés történt volna, bé nem érhettek. —”

„Tanú vallatási Jegyzőkönyv.

Martius hó 22^{én} 1856.

Tót József 38 éves Sámsoni születésü és lakos, Rom, Cath. nős, 3. gyermek atya, igás kotsis.

8. Mikor jöttek ide f. hó 19^{kén} a' majorba a' Zsandárok, 's hányan?
Még a' nap fent volt, midőn ide a majorba jött két Zsandár lóháton. —
9. Miért jöttek ide be a' majorba, kit kerestek itt?

Azt én nem tudom miért jött, vagy kít keresett, én éppen az istállóba voltam Farkas Mihályal, a' midőn lármát és jajgatást hallottunk, én kiszaladtam az istállóból s a' kastély melletti kis ajtóban láttam két Zsandárt egyik lovon ült, 's szüntelen azt kiáltotta: hol a' kasznár a' kutya, meg kell ma néki halni, másik fél csizmába véresen a' kerítéshez dőlt, az ki a' lovon ült rám kiáltott, hogy fogjam meg a' lovat, én engedelmeskedtem, a' lovon ülő azonban a' közben szüntelen szidott, 's kiabált, hogy híjamb kí a' kasznárt, én kértem hogy mi a' baj, de akkor még dühösebb lett, 's felém kezdett vagdalozni kardjával, de én a' lovat mindég úgy forgattam, hogy a' csapást kí kerüljön, míg végre beugrottam a' kis kapun, és el szaladtam az istállóba, — de kevés időre lövést hallottam, és nagy jajgatást, erre ismét kí szaladtam vas villával kezemben, már akkor a' lovon ülő Zsandárt is véressen találtam, kí kis be szaladgált a' kiskapun lóháton, s meglátva engem ismét felém jött, 's csapkodott felém, én a' vasvillával védtem magamat, egy izben rám is sütötte pistolyát, de nem sült el, azután nem sok időre elnyargalt a' majorból, a' másik Zsandárt pedig bevezették az ebédlőbe.

11. Azt mondja kend, midőn másodszer az istállóból kiment, a' lovon ülő Zsandárt is véresnek látta, mikképpen véreztetett az meg?

Azt nem tudom, ha csak a' kis ajton meg nem ütötte magát a' midőn lóval ott bujkált. —

16. Hol esett ki a' kard a' lovas Zsandár kezéből?

Mikor a' kapun kinyargalt.

17. Hát a' pisztolyát hol vesztette el?

Ugy gondolom azt is a' kis ajtonál ejtette el. —”

A főntebbi tanúvallomások egyes részleteiből összeállt az a kép, amely a sámsoni uradalomban lezajlott csendőrgarázdaság eseményeit bemutatta. Ezek után nézzük meg, hogy milyen előzmények indították el a garázdálkodást? A sámsoni csárda korcsmárosa és annak felesége értékes adatokat közölt ebben az ügyben. Idézzünk most néhány mondatot a vallomásukból:

„Nyilatkozati Jegyző Könyv

Marcius hó 21^{én} 1856.

Szabó György 52 éves, makói születésű, Ó hitű, nős, gyermektelen, a Sámsoni csárdában kortsmáros.”

Arra a kérdésre, hogy a kérdéses időben, a nevezett csendőrök mit tettek a csárdában, előadta, hogy:

...„A' kérdett időben dél előtt 11—12 óra között jött leg előbb a' csárdába két Makói Csendőr... én annyit tapasztaltam, hogy nállam ittak úgy annyira hogy kedvük kerekedett, — azonban később a' Makói Zsandár káplár részegedni kezdett, 's társainak polák Istenüket el kezdte szidni, 's mind inkább dühös lévén, töllem kérdezte, megfizettem é,... megivott mintegy 6. itze² bort... mind inkább dühösebb lett, úgy annyira, hogy kivont kardal feleségem után vágott, de a' vágás felfogodott az ajtó felső felébe,...” (A társai) „...lóra való ülésre beszéltek. — ezután a' véle volt legényel lora ültek, és el mentek. —

11er Mit tapasztalt tehát, mi indította őt később a' tanúsított víseletre, mi ingerlete fel őt, mi által idéztetett elő dűhe?

Egyedül a' bor, mellyet meg ivott.”

² 1. magyar itze: 0,8484 liter. A zsandár tehát kb. 5 liter bort fogyasztott.

Martius ho 21. 1856.

Gyöngyösi Anna 35 éves Makói születésű, Rom. cath. férjes, gyermektelen kortsmárosné a sámsomi Csárdában.

„Mintegy 11. óra táján délelőtt legelőször a Makói két Zsandár — kevés idő közökben azután a Vásárhelyi, utánnuk a Tót Komlósi ezek után az Orosházi Zsandárok jöttek a Csárdába, 's borozgattak, 's beszélgettek, a Makói csendőr káplár beszélte hogy hány betyárt fogott meg már, 's különösen, hogy miként fogta el legközelebb Golgovíczt, e' közben mindíg hevesebben beszélt, 's a többi Zsandárok közül egyiket németnek, másikat ruszugárnak kezdte csufolni, — s e' közben az egyik Tót Komlósi Zsandárral öszve kapott, 's rá is fogta puskáját hogy meglövi azonban az a' puskát kí csavarta kezéből, erre ő még dühösebb lett 's ígen sűrűn ívott, 's az üvegeket is vagdalta a' földhöz, e' közben a' Makói másik csendőr egy 5. pengőst adott által, hogy fognék ki belőle 4. icze bor árát — de én csak egy íztét fogtam ki, a' többi vissza adtam erre a' Makói Csendőr több ízben kérdezte tőlem, hogy tartozok é valamivel, mire én férjem íntésére — mindég azt feleltem: hogy semmivel sem tartozik káplár úr, ő erre azt mondta: nem is akarom hogy a' Makói Káplár tarozzék valakinek, mert van nékem elég pénzem, mire férjem megjegyezte: hogy az Isten még többet adjon, erre a' káplár úr dühösen meg nyilatkozott: nem kell nékem a' mit az Isten ád, a' Császár ád nékem, — e' közben uram kiment, én az ajtóba áltam, mire a' káplár úr azon folytonos kérdések közben tartozok é; felém vágott kardjával, de én vissza vonván magamat, így a' vágást kikerültem, azután a' melyemnek szurt, de nem vérzett meg, csak egy asztalnak tántorodtam, erre megjedve kí mentem, a' többi csendőrök is egyenként kihuzodtak a' házból, ezután a' Csendőrök kimenvén hozzá, annyira vették hogy lovára ült — e' közben több Makói emberek is, kik éppen Orosházára mentek heti piacra benéztek a' lármára, mit a' káplár úr meglátva, rá kiáltott a' többi Csendőrökre, ti polyákok löjjetek le azokat a' paraszt kutyákat, 's több ízben dühösen mondta azt, hogy még ma ölnöm kel az Isten is megölöm, Ruzsa Sándort megfogom s' fejt kardomra szurva víszem haza, ezután elnyargalt lóháton a' másik Makói Csendőrrel együtt a' Major felé, de én többet nem láttam, mert bémentem a' csárdába.”

Mint azt már dr. Szabó Ferenc is megállapította nagyértékű munkájában,³ a vásárhelyi Pusztá a Dél-Alföld egyik leghírhedtebb betyárfészke volt. A vásárhelyi tanácsot ezért a környező megyék és városok gyakran panaszos leveleikkel ostromolták. Nem csoda, ha a Puztán több város és falu csendőrei állandóan betyárok után kutattak, s azt a nagy álmot kergették, hogy majd ők fogják el Rózsa Sándort.

Betyárleső körútjukat teljesítették 1856. március 19-én is, amikor a sámsomi csárdában összeverődtek. Pszichológiailag ismert tény, hogy a mértéktelen alkoholfogyasztás hatása különböző formában jelentkezik az embereken, lelkialkatuktól függően. Egyesek magukba zárkoznak és borús hangulatuk lesz, mások jókedvre derülnek és mindenkivel barátkoznak, ismét mások feldőhődnek. Mindenesetre a szesz által feloldott gátlások mindenkiből azt az eredeti énjét hozzák fölszínre, amit a társadalmi kötöttségek hatására addig magábafojtott. Az ital tehát senkit sem változtat meg, csak a valódi lelkületét mutatja meg. Sajnálatos, hogy a hatalom emberei között nem egy olyan akadt, akit nem a hivatástudata, a társadalomra, egyénre háruló veszély elhárításának ügye vitt erre a pályára, hanem a szadista hajlama. Ilyen figura volt a történetben szereplő, a császárt pénzért mindenben kiszolgáló, a bor hatására hetvenkedő, majd gyilkoló Kardos Antal csendőrtizedes is.

³ Szabó Ferenc: A dél-alföldi betyárvilág. (Gyula, 1964.)

Arra a kérdésre, hogy mi vezethette a káplárt a sorozatos garázdaság és a gyilkosság elkövetésére, részben a sámsoni korcsmáros már megadta a választ: „Egyedül a' bor, mellyet meg ivott.” Tették elkövetésében volt egy lényeges támasza is, amely magabiztossá tette: az önkényuralom nemzetelnyomó államhatalma. Ezt maga a káplár így fogalmazta meg: „Nem kell nékem a' mit az Isten ád, a' Császár ád nékem.”

Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy nem a cselédek kötöttek a két részeg makói csendőrbe. A nyomozás során ennek ellenére továbbra is úgy szerepelt az ügy, hogy az az uradalmi cselédek „garázda tettének” felgöngyölítésére szolgált. Kövessük nyomon a további eseményeket. Nézzük meg, mi történt azután, hogy a két részeg csendőr elhagyta a sámsoni csárdát:

„Tanú vallatási Jegyzőkönyv.

Martius hó 22^{én} 1856.

Kováts András 45 éves, sámsoni születésű és lakos, evangélikus, nős, 7. gyerek atya, kertész.

8. Folyó hó 19^{kén} délután nap lement felé hol találkozott kend egy Zsandárral? A Makói ország uton.

12. Közél volt é a' hol meg állította kendet — a Majorhoz?

A' falunak fele utján volt. —

9. Mit szollott az kendnek midőn össze találkoztak?

Midőn még messze volt hozzám felém tartotta puskáját, 's a' hogy csak tudott rám kiáltott: álj meg Kossuth kutya mert meghalsz, én megállottam, sebes nyargalva azután közelembé jött, 's azt parancsolta: forduljak vissza — mert én a' faluból jöttem, éppen hurczolkodtam, ő pedig a' Major felől ment a' falu felé, ezután én meg szöllítottam hogy mi baja van mert véres volt, azt mondta, hogy a' pusztán verekedett a' betyárokkal, 's nékem meg parancsolta: hogy mennek egyenesen Makóra a' kapitányhoz, én kértem, hogy mennénk be a' faluba jelentsük be a' bíróhoz, hogy leg alább tudják, hol vagyok, a' milyen dühös volt, nem is gondoltam hogy hajlani fog a' szóra, de eljött vélem a' Bíróhoz...”

A majorban lezajlott és már ismert események után, a gyilkos csendőr Rákos felé vette az útját. Az ottani eseményekről így vallott „Sarró János 23 éves, makói születésű, református, nőtlen, a Rákosi csárdában kotsmáros”.

Elmondotta, hogy a csendőr

„...ki hozzám jövén annyit mondott szólj, mert mindjárt keresztül lőlek, ha az Isten vagy is.”

A korcsmárosnak is úgy nyilatkozott, hogy kergették és csak a gyors lovának köszönheti az életét. Amikor végre leszállt a lóról, már rogyadozott.

„10^k Midőn a' Csendőr káplár a' Csárdához ért, lázott é rajta hogy boros?

Bizonyosan nem tudhattuk ki, mert néha néha józanul, néha félre beszélt, mit nem vehetünk kí bor okozott é, vagy pedig az hogy nagyon öszve volt verve, a' képből csupánn a' szeme, és foga lázott ki a' vérből ruhájára is egészen rá volt száradva az aludt vér. —”

Az eddigi kihallgatások során egyetlen kérdés tisztázatlan maradt, mégpedig az, hogy a csendőr káplár mitől lett véres? Valóban volt-e valami alapja annak, hogy — zavaros elbeszélése szerint — a betyárokkal verekedett a Pusztán, vagy csakugyan a felbőszült sámsoni cselédség verte meg? A befejeződött első vizsgálatosorozat erre a kérdésre nem adott választ. Érezték ezt az önkényuralom hivatalos emberei is és a lehetőséget kihasználva, menteni akarták a gyilkos csendőrt. Egy évvel később egy felbérelt rab, helyzetének könnyítését remélve, hamis tanúvallomást tett.

Felvéve a' Makói Cs. kir. Szolgabírói hivatalnál Martius hó 9^{én} 857.

Győri János a' nevem 35 éves, Református, nős 4 gyermek atya, vásárhelyi származásu Sámsoni napszámos vagyok, mennyiben az előtt ott laktam azonban jelenleg tolvajsággért vizsgálati fogságban lévő fegyencz vagyok.

Én a' helybeli cs. kir. Csendőr hadnagynak azt mondtam mikép én tudom miképpen történt múlt év tavaszán Kardos nevű Káplár és másik Csendőrnek samsombani meg veretése. —

Múlt év tavaszán a' Sámsoni Kasznár Oroszi György a' pusztáról Kotsin jött haza felé. Kardos nevű Makoi Csendőr Káplár, és másik csendőr a' Sámsoni csárdából kiabáltak a' Kasznárra, — ki ara ment — hogy álljon meg de a' Kasznár meg nem állt, hanem haza felé nyargalt, akkor a' két Zsandár lóháton a' Kasznár után szaladtak, de ez előbb érvén lakására, a' zsandárok előtt Kapuját bezárta, akkor a' Két Zsandár, a' Kís Kapun, — mely bezárva nem volt — mentek be a' kasznár udvarába, és a' Kasznárral akartak valamit beszélni, de midőn azok az udvarba bejöttek, a' Kasznár megkérte saját Kotsissát kinek nevét nem tudom — és Tót József igaz Kotsist, hogy a' Zsandárokat verjék meg; — mire ezek ketten vas villával a' Zsandárokat meg verték, és egyik Zsandár lovát meg is szurták, — és éppen akkor arra ment Öreg Győri Ferencz — apám édes testvére, — és a' szűr alatt egy vas villát vitt, a' mint a' dologról jött haza felé. Ettől Tót József elvette a' vas villát, és evvel verte meg társával a' Zsandárokat. —

Ezeket mondtam én a' helybeli Csendőr hadnagynak.

Én ezeket atyám testvérjétől Öreg Győri Ferencztől hallottam most midőn a' megye tömlőczéből szökke voltam, és az kért meg arra, hogy ezt jelencsem be... azt bebizonyítani minden esetre Öreg Győri Ferencz tudni fogja. —”

Ezzel az események alaposan összekuszálódni látszottak, bár a jogi életben jártas azonnal észreveszi, hogy az ügy sántít. Nem derült ki, hogy a csendőrség mit remélt idős Győri Ferenc kihallgatásától; de az sem, hogy öreg korára, vagy esetleges „ráhatásra” számítottak-e, amikor őt, mint az egyik koronatanút beidézték.

„Tanuvallatási jegyzőkönyv.

Szegeden, Aprilis 8ik napján 1857. a cs. kir. megye trszéki vizsgáló bíróság előtt.

Győri Ferencz 50 éves, H.M. Vásárhelyi szül. református. feleséges és 4 gyermek atya, urasági béres és a Sámsonban, az urasági épületben a' béresek házában lakik.

1. Mit beszélt tanú a' testvér batyja fiának Győry Jánosnak, ki jelenleg Makon tolvajság miatt vizsgálati fogságban van — arról hogy a mult évi tavaszon, Kardos csendőr káplárt és társát a' Sámsoni cselédek mi modon és mi okbol verték meg; —

Én nem beszéltem neki semmit, mert én a' kérdéses dolog felől semmit saját tapasztalásomból nem tudok, azon napon egész estig szántani voltunk s' midőn mi este haza mentünk, már akkor csak hallottuk hogy új faluban agyon lőtte a' zsandár Kőpösdít.

2. Hazudik Győri János, hogy én valamit beszéltem volna neki a zsandárok megveretése felől, és hogy én őt fel kértem volna, hogy arról a Makói Csendőröknek jelentést tegyen; híhetőleg ezt csak azért találta ki, hogy az által magának a' sorsát gondolta könnyíteni; én tőlem Toth Joska a' vas villát soha el nem vette, mert én szantani voltam, és akkor midőn a' csendőrök a' Kasznári udvarban voltak, én annak még tájékán sem voltam.”

A csendőrmentési kísérlet a jóérzésű cselédember vallomásával megghiúsult. De továbbra is kérdés maradt, hogy végtére is mitől volt véres a garázda csendőr azon

a napon, amikor rálőtt a sámsoni cselédekre? Erre a másik koronatanú adta meg a választ:

„Szabó Mihály 65 éves vásárhelyi születésű, Református, nős, 3 gyermekes atya, Kanász Sámsonban.

„Az egyik (csendőr) leszállott lováról, 's bevezette lovát a kertbe, a' másik kívül maradt, 's lován ült, azután az, ki a' kertbe ment, lovát ott hagyta, és kiment a' másikhoz, s nagyon káromolta azt, és le rántotta a' lórol, ki fejre esett, 's egyik lába a' kengyelben maradt, de csizmája lehuzodván ő fél lábára mezítláb maradt, azután az, ki a' másikat a' lórol lerántotta, a' falnak támaszkodott, kardja ki volt huzva, 's káromkodott, azt mondván »a' kutya kasznárnak meg kell halni ma«, azután Tót József hozzá érkezett, de hogy később mi történt, nem tudom, mert én dolgomra mentem.”

1857. március 11-én, Szegeden, a cs. kir. megyetörvényszéki vizsgáló bíróságon Kardos Antal cs. kir. csendőr tizedest szembesítették a beidézt tanúkkal. A tanúk vallomásait a szemébe mondták, de a káplár a tényeket rendre visszautasította és hamisnak mondta.

„1857. Május 18-án Nyilvános erőszakoskodási büntett miatt gyanúsított Oroszi György, Toth Jozsef és Klement János ellen... különös vizsgálatot rendeltek el azonban vizsgálati fogság nélkül.”

Az ügyész a tények ellenére is a sámsoniakat vádolja a csendőr megverésével. A „betyárokkal folytatott állítólagos harc” már szóba sem jött többé.

„Dobossy előadó a cs. kir: állad: ügyészség indítványával ellenkezőleg, a' további bűn vádi eljárást ... megszüntetni véleményezi (:a' következő határozati terv szerint:) a' cs. kir: allad: ügyészség meghalgtása után következőleg

Határozottatott

A vádbeli állítólagos nyilvános erőszakoskodási büntettre nézve, a' további büntető eljárás... megszüntetik, és az összes íratok ezen határozat másolatával együtt, Köpöcsi István agyon lövése miatt, Kardos Antal csendőr tizedes elleni illetékes eljárás végett a' cs. kir. 7^{ik} csendőr ezred parancsnokságához hivatalos levél kiseretében áttétetni rendeltetnek.”

A határozat indoklási részében kiemelték, hogy amikor a káplárt a saját csendőrezredénél kihallgatták, másként vallott az esetről, mint azt a garázdálkodásának másnapján, a jelentésében leírta.

A május 31-én kelt jegyzőkönyv szerint, a szegedi Megyetörvényszéknek bünfenyítő ülése alkalmával úgy határoztak, hogy a sámsoni vádlottakat fölmentik és az agyonlövés tárgyában az ügyet a 7. csendőrezred parancsnokának átadják. Az államügyészi helyettes a határozat döntésébe nem nyugodott bele. A csendőrmentési akciót tovább folytatva, a határozat elleni fellebbezését azonnal bejelentette; ezért elrendelték, hogy az egész anyagot a „cs. kir országos fő törvényszékhez” felülvizsgálat végett föl kell terjeszteni. 1857. június 4-én a vastag aktacsomót el is küldték.

Itt megszakadt a történet. Ma már nem derül ki, hogyan végződött a vizsgálat. Az bizonyos, hogy a sértett sámsoniak továbbra is gyanúsítottak maradtak és a kálváriájuk sem ért véget. Újabb kihallgatások és valószínűleg „ráhatások” következtek. Ismerve az egyébként is lassú, bürokratikus ügyintézés, lehetséges, hogy az ügyet addig húzták, míg az események kezdtek feledésbe merülni és a dolog „megszelídült”.

Végezetül álljon itt néhány soros panaszos levél, amely a föllelhető aktában hivatalos válasz nélkül maradt. Amíg a csendőrmentési akció folyt, e levél részletéből megtudjuk, hogy a lelőtt cselédember családja milyen szociális körülmények között maradt, támasz és igazságszolgáltatás nélkül:

Az agyonlőtt Kópósi István felesége, Nagy Anna a Cs. Kir. Járásbíróhoz könyörgő levélben fordult, még 1856. március 22-én, hogy:

....,8. az az nyóltz apros gyermekemmel hátra hagyatva nagy szegénységnél egyebet hátra nem hagyott, e' mellett önmagam is egészségtelen vagyok úgy hogy nem tudom miképen bírjak magam és gyermekeimnek kenyeret szerezni, miután a' legőregebb fiam ki véllem van még tsak a' tizennegyedik évben van, 's ez még a' kenyér keresésre elégtelen."

Gewalttätigkeiten der Gendarmen auf dem Landbesitz Sámson

TIBOR SZENTI

Der Gendarmerie-Unteroffizier Antal Kardos diktierte auf dem K.u.K. Stuhlrichteramt in Makó zu Protokoll, daß er gemeinsam mit seinem Gendarmeriegenossen Márton Misák am 19. März 1856 im auf der Puszta von Vásárhely angesiedelten Dorf Sámson in die große Dorfschenke gingen. Nachdem sie sich von dort entfernt hatten, wurden sie in der Nähe der herrschaftlichen Meiereien von zehn mit Stöcken und Äxten bewaffneten Reitern angegriffen und verletzt. Die Gendarmen schlugen die Angreifer mit gezogenen Säbeln in die Flucht. Danach kehrten sie in die Meierei ein, wo eine etwa dreißigköpfige Gruppe von mit Eisenforken bewaffneten Gärtnern sie zu schlagen begann. Die Gendarmen nahmen vor der Überzahl die Flucht.

Die Stuhlrichter von Makó und Vásárhely begaben sich zur Untersuchung dieses Falles nach Sámson. Der Inspektor des Herrengutes, György Crosz, wagte nicht die ganze Wahrheit zu sagen, ließ die Untersuchenden jedoch daran zweifeln, daß dieser Fall sich wirklich so abgespielt hatte, wie dies die Gendarmen dargestellt hatten. Der Umstand des Randalierens wurde immer offensichtlicher. Der Schankwirt von Sámson sagte aus, daß der randalierende Gendarm zwischen Mittag und Sonnenuntergang um 5 Liter Wein getrunken und in betrunkenem Zustand seine Kameraden beschimpft, sowie die Frau des Schankwirts angegriffen hatte. Seine Kameraden hatte er dazu ermuntert, die sich dort aufhaltenden „Bauernhunde“ zu erschießen. „Ich muß heute noch töten, sogar den Herrgott werde ich umbringen, Sándor Ruzsa werde ich ergreifen und seinen Kopf trage ich auf meinen Säbel aufgespießt nach Hause“, schrie er. Die anderen Gendarmen setzten ihn aufs Pferd und entfernten sich mit ihm in der Richtung der Meierei.

Im Verlaufe der Zeugenaussagen wurde eindeutig, daß die beiden Makóer Gendarmen in der Schenke von Sámson sich betrunken hatten, dann in der Meierei randalierend grundlos Menschen angegriffen und verwundet hatten, einen unter diesen erschossen hatten. Im März 1857 wurde der Gendarmerie-Unteroffizier Antal Kardos den Zeugen gegenübergestellt, stritt jedoch selbst den Tatsachen gegenüber ab.

Entsprechend dem Beschluß des Komitatsgerichts Szeged wurden die Angeklagten von Sámson freigesprochen. In Verbindung mit dem Erschießungsmord wurde der Fall dem Befehlshaber des 7. Gendarmerieregiments übergeben. Der Staatsanwalt fand sich hiermit jedoch nicht ab. Die Macht und ihr Vertreter konnte den rebellischen Bauern gegenüber nicht in Rückstand geraten. Seiner Berufung folgend gelangte der Fall ans K.u.K. Landeshauptgericht.

Hier reißt die Geschichte ab und es wird nicht klar, wie sie zu Ende geht. Die Knechte von Sámson standen weiterhin unter Verdacht, da sie, einen Wortgebrauch des mordenden Gendarmen zitierend, als „Kossuths Hunde“ angesehen wurden.